

08. De Eikelmuis in Limburg

Joeri CORTENS, Natuurpunt Studie, Coxiestraat 1, B-2800 Mechelen

De Eikelmuis (*Eliomys quercinus*) is een charmante slaapmuis die in Vlaanderen de noordgrens van haar verspreidingsgebied bereikt. De twee Vlaamse Zoogdierenatlassen (Holsbeek *et al.*, 1986; Verkem *et al.*, 2003), die de periodes 1976-1985 en 1987-2002 bestrijken, leren ons dat de soort voornamelijk goed vertegenwoordigd is in het zuiden van Oost-Vlaanderen en in Vlaams-Brabant, aan de Westkust en in Limburgs Haspengouw. Het leek er zelfs op dat de Eikelmuis haar areaal wist uit te breiden sinds de eerste inventarisatieperiode, maar schijn bedriegt ...

De Eikelmuis, een soort in nood

De voorbije jaren merkten verschillende zoogdieronderzoekers op dat Eikelmuisen of 'fruitratjes' zeldzaam aan het worden zijn. De signalen kwamen niet alleen van 'groene jongens', maar ook de bewoners van de klassieke eikelmuisregio's gaven spontaan aan dat ze de dieren veel minder zagen dan vroeger.

In september 2005 werd op het Europese slaapmuizencongres eveneens duidelijk dat het ook elders in Europa slecht gaat met de Eikelmuis (Verbeylen, 2006). De soort blijkt sterker achteruitgegaan te zijn dan om het even welk ander knaagdier in Europa (IUCN, 2007). De Zoogdierenwerkgroep van Natuurpunt Studie aarzelde niet langer en ging op zoek naar de nodige fondsen om de huidige verspreiding van de Eikelmuis in Vlaanderen na te gaan.

In Limburg werden in 2007, met de financiële steun van de provincie, zoveel mogelijk eikelmuiswaarnemingen verzameld. Een monitoringnetwerk met nestkasten is uitgebouwd en een reeks mogelijke beschermingsmaatregelen is geformuleerd. Voor Kortesseem is een potentiekaart opgemaakt ter ondersteuning van het GALS-project (Gemeenten Adopteren Limburgse Soorten).

Kennismaking met de soort

De Eikelmuis is met haar schattige snoetje, zwarte zorro-masker en lange pluizige staart zonder twijfel een van de meest herkenbare en aabare knaagdieren uit onze Vlaamse natuur. De grote oren en bolle ogen zijn typisch voor de meeste nachtelijke jagers. Haar gewoonte om warmpjes opgerold een maandenlange winterslaap te houden, roept een onweerstaanbare gezelligheid op. Het is in deze toestand dat de diertjes vaak ontdekt worden: in vogelnestkastjes, schuurtjes of op koele, niet te droge zolders.

De Eikelmuis is niet de enige slaapmuis in onze contreien. De al even aabare Hazelmuis (*Muscardinus avellanarius*) zoekt dekking en voedsel in dichte struwelen van onder andere Braam, Hazelaar en Bosrank. We vinden haar in Vlaanderen enkel nog terug in de Voerstreek. Voor de luidruchtige Relmuis (*Glis glis*) moeten we verder naar het zuiden. Zij komt in ons land enkel voor in de gevarieerde en structuurrijke loofbossen van de Gaume.

Hoewel deze 3 winterslapers een erg verschillend uiterlijk hebben, haalt men hun namen wel eens door elkaar. In de volksmond heten ze alledrie ook wel eens 'de zevenslaper', hoewel die naam eigenlijk exclusief de Relmuis toebehoort. De Eikelmuis is nog het beste gekend als 'fruitrat' en in Zuid-Limburg vooral als 'slaperke', 'sluiper-

ke' of 'sleuperke'. Hier en daar spreekt men over 'slaaprat', 'slaapmuis' of 'boomratje'. In oude publicaties duikt ook wel eens de naam 'tuinslaapmuis' op, naar analogie met het Duitse Gartenschläfer en het Engelse Garden dormouse.

Als leefgebied verkiest de Eikelmuis vooral structuurrijke loofbossen, bosranden met braamstruwelen, hoogstamboomgaarden en brede houtkanten. Maar haar voorliefde voor fruit en beschutte plaatsen om de winterslaap door te brengen, bracht het fruitratje al gauw in de woonomgeving van de mens. Verwaarloosde schuurtjes, zolders en tuinhuisjes bieden een ideale slaappleats. Vaak kunnen ze er net voor het begin van hun winterslaap hun buikjes nog vol eten met fruit en noten, die vooral vroeger op geen enkel boerenerf ont-

Figuur 1. Een Eikelmuis komt kijken in de opening van een nestkast.

(Foto: Maarten Jacobs)

Figuur 2. Speciale nestkasten met de ingang aan de boomzijde worden ingezet bij de inventarisatie van de Eikelmuis en zijn bovendien een geapprecieerde schuilplaats op plaatsen met weinig natuurlijk holtes. (Foto: Joeri Cortens)

braken en ook in vele particuliere tuinen groeiden. Geen enkele fruitsoort laten ze aan zich voorbijgaan, maar de voorkeur gaat uit naar gevarieerde boomgaarden met zowel vroeg als laat fruit en schuilmogelijkheden in een aangrenzend bos of een aanpalende houtkant. Fruitratjes weten wat lekker is en richten hun knaagbezigheden vooral op het rijpste fruit aan de hoogste, zonbeschenen takken. Ze bijten daar dan kleine muizenhapjes uit en gedragen zich hiermee dikwijls spilziek, waardoor meer fruit her en der aangevreten dan volledig opgegeten wordt. In zeldzame gevallen kunnen ze op die manier beperkte schade aanrichten in professionele kwekerijen, maar door hun erg lage natuurlijke dichtheden is die nooit van enig economisch belang. Voorts behoren ook particuliere eigenaars van hoogstamboomgaarden met oude reinetten, jefkesperen en ander fraais tot hun favorieten.

Eikelmuisen lopen in de natuur niet echt in hoge dichtheden rond. In geschikte biotopen vindt men 3 tot 5,5 dieren per hectare. In tegenstelling tot mogelijke plaagsoorten als de Huismuis verloopt de voortplanting bij Eikelmuisen erg traag. Na de winterslaap gaan de dieren op zoek naar een partner. Ze kunnen dan vrij luidruchtig tekeer gaan om de grenzen van hun territorium kenbaar te maken. Fluiten, grommen en krijsen behoren allemaal tot hun repertoire. Het nest, dat grotendeels uit mos bestaat, wordt gemaakt in boomholtes, tussen rotsspleten of zelfs in nestkastjes en vrij hangende nesten. Verlaten nesten van eekhoorns en vogels als de Zanglijster worden vakkundig omgebouwd tot knusse ronde bolletjes. In dergelijk nest brengt de Eikelmuis ergens tussen mei en juli 4 tot 6 jongen ter wereld. Pas na een dertigtal dagen trekken de jongen er voor het eerst op uit, de eerste dagen samen in karavaan, geleid door de moeder. Ze gaan op zoek naar insecten, slakken, spinnen, jonge vogels, eieren en fruit.

Op zoek naar gegevens

Hoewel Eikelmuisen vrij opvallende en luidruchtige diertjes zijn, worden ze zelden foeragerend gezien. Gerichte nachtelijke zoektochten op geschikte plaatsen kunnen echter toch succes opleveren. Andere inventarisatiemethodes zijn het ophangen van nestkasten en haarkastjes, het plaatsen van inlooppalen om dieren levend te vangen, het zoeken naar vraatsporen aan fruit, noten en slakkenhuisjes, het controleren van boomholtes en mogelijk het stimuleren van vocale communicatie met behulp van MP3-spelers. In het Oost-Vlaamse eikelmuisproject werden verschillende van deze methodes uitgetest en vergeleken. Daaruit bleek dat nestkasten zeer handig zijn om Eikelmuisen te inventariseren en te monitoren (Cortens & Verbeylen, 2007c).

In het Limburgse project werden de verspreiding en status van de Eikelmuis in de provincie nagegaan door via alle mogelijke kanalen historische en actuele waarnemingen te verzamelen (Cortens & Verbeylen, 2007a). De Zoogdierenwerkgroep van Natuurpunt Studie maakte een attractieve informatiefolder om de soort voor te stellen en het project toe te lichten. Ankerpunt van het project is de website www.eikelmuis.be. Hier tonen wij de Eikelmuis, hoe wij het voor haar opnemen (en nog steeds opnemen). U leest er de laatste nieuwtjes én u kan er zelf waarnemingen doorgeven. Goed om weten is ten slotte nog dat vanop de site van het Regionaal Landschap Haspen-

gouw en Voeren, en vanop de site van de gemeente Kortesseem naar het eikelmuisproject verwezen werd.

Tal van bladen en nieuwsbrieven lanceerden een oproep om gegevens in te zamelen: Milieu & Natuur, het jaarrapport 2006 van Natuurpunt Studie, gemeentelijke infobladen, het ledenblad *Pomologia* van de Nationale Boomgaardenstichting, het ledenblad van de Nationale Fruittelers Organisatie en de digitale nieuwsbrieven van Natuurpunt Studie en de Zoogdierenwerkgroep.

Gerichte mailings vertrokken naar een selectie vogelringers, vogelopvangcentra, rattenbestrijdingsfirma's en gemeentelijke milieuambtenaren.

Bestrijdingsfirma's schonken nagenoeg geen aandacht aan de Eikelmuis. Nooit is er melding gemaakt van overlast door deze diertjes.

Vanuit de gemeentelijke milieudiensten ontvingen we 25 reacties (op een totaal van 44 gemeenten). Ook hier werden Eikelmuisen zo goed als nooit als plaagdieren gemeld. Enkel in Sint-Truiden en Nieuwerkerken zijn ooit fruitratten 'aangegeven'.

Om ook over de historische verspreiding van de Eikelmuis zoveel mogelijk te weten te komen, gingen we de boer op om mensen te interviewen. Het doelpubliek waren vijftigplussers die in een eikelmuisvriendelijke omgeving wonen. Zij kunnen ons immers iets vertellen over het doen en laten van de Eikelmuis sinds de jaren zestig. In principe waren het vooral oude boerderijtjes waar we halt hielden, maar ook actieve fruitkwekers werden ondervraagd.

Om zo gestandaardiseerd mogelijk te werken, ondervroegen we per UTM5-hok telkens 20 mensen. Van de 520 geïnterviewden zijn er 148 (28,5 %) die de diertjes kenden of ooit gezien hadden. Dat is goed voor 81 % van de nieuwe waarnemingen die we tijdens het project verzamelden.

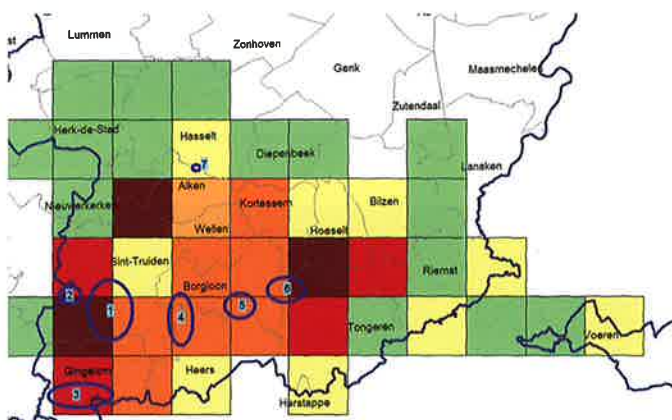
Voor het monitoringnetwerk selecteerden we 10 natuurgebieden, waar telkens 15 nestkasten werden opgehangen. Daarnaast tellen we nog 62 particuliere tuinen en kleinere gebiedjes, waar we telkens 2 kasten plaatsten.

Verspreiding in Vlaanderen

De Eikelmuis is een endemische soort voor Europa en de westelijke populaties bereiken in Vlaanderen hun noordelijke verspreidingsgrens. De verspreiding van de Eikelmuis valt voor het overgrote deel samen met de Leemstreek en de Westkust, met als hotspots het West-Vlaamse Heuvelland, de streek rond Kortrijk, de Vlaamse Ardennen en het Land van Oudenaarde-Zottegem, het Pajottenland, Oost-Brabant en Limburgs Haspengouw (Kaart 1). Dit kan mogelijk verklaard worden door een uitbreider aanbod aan bosvruchten in deze regio's ten opzichte van de droge zandgronden van de Kempen en de boomloze polders. Ook de hogere dichtheid (hoogstam) boomgaarden vormt een opmerkelijk verschil. Tot slot kan ook het verschil in de ongewerveldenfauna een mogelijke verklaring zijn. Huisjesslakken (en dan in het bijzonder de Tuinslak die door Eikelmuisen erg geapprecieerd wordt) zijn opvallend schaars op de zure zandgronden. Ook een soort als de Bramensprinkhaan, die vooral langs bosranden en ruigten voorkomt, is veel algemener binnen dan buiten het verspreidingsgebied van de Eikelmuis. Associaties zijn echter niet noodzakelijk correlaties en deze mogelijke verklaringen zijn dan ook louter speculatief (Kaart 1).

Kaart 1. Eikelmuiswaarnemingen in Vlaanderen (1960-2007).

Kaart 2. Aantal waarnemingen van de Eikelmuis per UTM5-hok (groen=1-2, geel=3-4, licht-oranje=5-6, oranje=7-8, rood=9-10, bruin=11-13). De besproken hotspots zijn aangeduid in het blauw.

De eerder genoemde hotspots worden in de eerste twee Zoogdiere-natlassen al beschreven. Tijdens de tweede atlasperiode leek de soort op basis van het aantal gemelde waarnemingen zelfs toe te nemen. Sinds het begin van deze eeuw meldden verschillende onderzoeken echter een sterke achteruitgang en ook onze verspreidingsgegevens bevestigen dat (Cortens & Verbeylen 2007 a,b&c). De Eikelmuis werd vóór 2003 in Vlaanderen waargenomen in 159 UTM5-hokken en slechts in 103 (70 oude + 33 nieuwe) tijdens de periode 2003-2007. De Eikelmuis is dus de laatste 5 jaar niet meer gesignaleerd in 89 UTM5-hokken waar ze vroeger wél aanwezig was, en dit ondanks een intensieve inventarisatie en tientallen oproepen om waarnemingen te melden. Dit hoeft natuurlijk niet te betekenen dat de soort er effectief verdwenen is, maar de hoge dichtheden van vroeger zijn er wellicht niet meer.

Verspreiding in Limburg

Hotspots

De volledige Limburgse Leemstreek is potentieel leefgebied voor de Eikelmuis. Het zwaartepunt van het verspreidingsgebied situeert zich op de as Sint-Truiden-Borgloon-Tongeren. De waarnemingen liggen mooi verspreid, maar hier en daar tekenen zich toch enkele hotspots af. Onafhankelijke waarnemers hebben er gedurende een lange periode slaperkes waargenomen. Rond het vliegveld van Sint-

Figuur 3. Eikelmuisuitwerpselen zijn best groot voor zulke kleine dieren. Afhankelijk van het dieet kunnen zij vrij compact of smeug zijn. (Foto: Inge Nevelsteen)

Truiden (1) worden bijvoorbeeld regelmatig Eikelmuisen gesignaleerd. Onlangs trof men het diertje nog aan in een nestkastje in een holle fruitboom in Kerkom, in een volière in Muizen, in een aardappelpot in Straten en ten slotte ook nog in een betonfabriek en fruitbedrijf in Brustem. Verder is de Eikelmuis een regelmatige bezoeker van het dorpje Halmaal (2), net ten zuidwesten van Sint-Truiden. Het belangrijkste leefgebied wordt er waarschijnlijk gevormd door enkele verwaarloosde boomgaarden in de Molenbeekvallei, tussen de dorpskern en de spoorweg van Sint-Truiden naar Landen. Ook de dorpskernen van Montenaken en Klein-Vorsen (3) herbergen nog een populatie Eikelmuisen. De bewoners van de Neremsmolen hadden de dieren al enkele jaren niet meer gezien, maar bij de inspectie van de schuur stootten wij op een verse eikelmuislatrine. Enkele van hun dorpsgenoten vonden vorig jaar nog een nest van 4 jonge Eikelmuisen in hun badkamer en een lokale jager ziet de dieren nog jaarlijks op zijn boerderij. Ook in de directe omgeving, namelijk in Borlo en Jeuk-Station, zijn dit jaar nog Eikelmuisen aangetroffen. Langs de bovenloop van de Herk (4) is de Eikelmuis de voorbije jaren op verschillende plaatsen waargenomen. In Klein-Gelmen zag men het diertje zeker tot in 2006 in boomgaarden en fruitbakken. In Helshoven vonden we dit jaar een nest in een van onze nestkasten. Gelinden en Mettekoven staan borg voor oudere waarnemingen. In de omgeving van de Bollenberg en het Manshovenbos (5) meldden verschillende mensen Eikelmuisen, onder andere in mezenesten. Een winterslapend exemplaar in een hoop hakselhout in 2004 had de aandacht op deze beestjes gevestigd en in 2005 werd er een dood exemplaar gevonden tijdens beheerwerken. In de zomer van 2007 vulden onze nestkasten zich snel. Ook op de Zalenberg en in het kasteelpark van Heks trof men de diertjes vroeger regelmatig aan in nestkasten. Het Kolmontbos en de spoorwegzate tussen Tongeren en Jesseren vormen ook een kerngebied (6). Tot 2002 trof men er in het bos regelmatig Eikelmuisen in mezenestkastjes aan, maar sindsdien wordt het niet meer gecheckt. Langs de spoorwegzate waren onze eigen nestkasten in een mum van tijd bezet. Ook vanuit een boomgaard in

Figuur 4. Holle bomen doen dienst als zomer- en winterschuilplaats voor eikelmuizen. (Foto: Joeri Cortens)

Figuur 5. Nestkasten controleren is een spannende bezigheid. (Foto: Inge Nevelsteen)

Figuur 6. Eikelmuizen vullen hun nestholte meestal tot aan de nok toe met nestmateriaal. Mossen zijn het meest in trek, maar ook grassen worden gebruikt. (Foto: Inge Nevelsteen)

de directe omgeving kwam een recente waarneming binnen. Nabij de kruising van de spoorweg en de Mombeek in Alken (7) overwinteren sinds 2004 enkele slaperkes in een vissershuisje. Tijdens een interview kwamen we ook te weten dat op deze plaats al sinds begin de jaren zeventig Eikelmuizen zitten. Andere belangrijke locaties waar recent (2006-2007) nog Eikelmuizen huisten, zijn onder andere de omgeving van Sint-Huibrechts-Hern (bijvoorbeeld Harmelingen) en de dorpskern van Alt-Hoeselt. Van Sint-Huibrechts-Hern zitten er blijkbaar ook oudere waarnemingen in de databank. Vermeldenswaard is nog het kasteelpark van 's Herenelderen, waar dit jaar een slaperke is gezien. Verder zijn er nog waarnemingen uit Ulbeek-dorp, de vallei van de Herk in Wellen, Gippershoven, het Speelhof in Sint-Truiden en de Beukenberg in Tongeren. In Voeren waren er 2 meldingen van een – naar alle waarschijnlijkheid – eikelmuisnest en in de Groeve Mathuus in Kanne is een winterslapende muis opgemerkt tijdens de winterse vleermuiscontroles. Oude waarnemingen komen ook nog uit de nabijgelegen groeve Opcanne IV en de Verbiestberg.

De eerste waarneming van 2008 komt uit de Drie Dagen Groeve in Zichen-Zussen-Bolder. Uit het noorden van het Haspengouw van Sint-Truiden-Bilzen, uit het zuiden van het Leemplateau en uit het Krijtland van Millen zijn waarnemingen schaarser. Hier zijn de typische hoogstamboomgaarden dan ook in veel mindere mate aanwezig.

Waarnemingsmethodes

Eikelmuizen vindt men vaak in hun nest, zowel in de zomer als in de winter. Uit interviews blijkt dat in de jaren vijftig en zestig de kwajongens uit de Haspengouwse dorpen zich vaak amuseerden met het leeghalen van vogelnesten. Alle hagen werden doorzocht naar nestjes van merels en andere zangvogels, en men tastte dan af of er eieren of jongen waren. Niet zelden lag er een Eikelmuis te slapen, die zich razendsnel uit de voeten maakte of zich vastbeet in de grijpgrage kindervingers. De kwajongens van weleer krijgen nog steeds pretoogjes als ze over hun avonturen vertellen. Na hun kindertijd

Figuur 7. Afgeknaagde meidoornpitten en uitwerpselen verraden de bewoner van de nestkast. (Foto: Joeri Cortens)

Figuur 8. Rommelige schuurtjes met opgeslagen appels zijn een droom voor fruitratjes. (Foto: Joeri Cortens)

zagen ze de dieren veel minder of zelfs helemaal niet meer. Ook in mezenestkasten kunnen Eikelmuisen huizen. In het Bellevuebos in Kortessem en de Harlaz in Herk-de-Stad bijvoorbeeld blijven Eikelmuisen zeker tot het einde van vorige eeuw vertrouwde gasten, maar recente waarnemingen zijn er helaas niet meer. Voor de winterslaap zoekt de Eikelmuis vooral goed beschutte en rustige plekjes op, zoals een vermolde boomstam (Sint-Truiden), een ongebruikte voederbak (Harmelingen), een hoop hakselhout (Borgloon), mergelgroeven, ...

Hoewel de Eikelmuis een nachtdiertje is, zijn er toch heel wat zichtwaarnemingen gemeld. Meestal ziet men de beestjes in fruitbomen. Af en toe is er een spectaculaire waarneming. In het kasteeldomein van Kuttehoven was men deze zomer nog getuige van de verbazingwekkende klimkunsten van deze gemaskerde acrobaten, die zonder problemen metershoge bakstenen muren op klauteren om tot bij de zolder te geraken.

Een andere belangrijke waarnemingsmethode is de vondst van dode

dieren. Meestal zijn dit door een huiskat achtergelaten Eikelmuisen, maar ook aan natuurlijke rovers zoals de Steenmarter valt de Eikelmuis soms ten prooi.

Hoewel de Eikelmuis slechts een heel klein deel van het dieet van onze uilen vormt, is het pluizen van braakballen ook een belangrijke bron van verspreidingsgegevens. Aangezien vooral de braakballen van de Kerkuil worden geplozen, zijn ook hierin de meeste eikelmuis-schedels gevonden. Op het einde van de jaren negentig vond men ze in braakballen uit de kerken van Linkhout, Lauw, Martenslinde, Riksingingen, Widooie en Gelinden. In 's Gravenvoeren zaten eikelmuisresten in een braakbal van een Ransuil. Qua formaat past een Eikelmuis als prooi wellicht nog beter bij de Bosuil, maar het aantal geplozen braakballen van deze soort is helaas erg klein. In Vlaams-Brabant en Oost-Vlaanderen zijn er wel gevonden.

Ten slotte sneuvelen fruitratjes ook in het verkeer. In 2006 werd een slachtoffer gemeld uit Eben-Emael en in 2000 uit Tongeren.

Tijdens de interviews werden ook enkele vragen gesteld over mogelijke schade, eventuele verdelging en ook of men de dieren zou dulden als ze zich in de woonomgeving zouden vestigen. We vroegen dit alleen aan mensen die ooit Eikelmuisen zagen. De resultaten waren opmerkelijk. Schade werd nauwelijks gemeld. Kwamen Eikelmuisen af en toe van het fruit snoepen, dan beschouwde men dat niet als hinderlijk of schadelijk. 83,7% (115) van de mensen zou de Eikelmuis zonder meer in zijn of haar leefomgeving dulden. De anderen gaven aan dat ze de dieren liever niet over de vloer kregen. De dieren zijn zelden verdelgd (9 meldingen). Op 2 plaatsen werden de diertjes gevangen omdat ze te veel lawaai maakten op de zolder. Een vogelliefhebber doodde een Eikelmuis nadat die de helft (20) van zijn kanaries had opgegeten. In de andere gevallen werd geen specifieke reden opgegeven. De wijze van vangen of doden is uiteenlopend. Twee mensen maakten gebruik van 'live traps' en lieten de dieren ergens anders weer vrij. Twee personen waren voorstanders van klemmen. Twee anderen hebben de dieren dood gestampt. Twee 'cowboys' schoten de fruitratjes uit de bomen. In het enige andere geval ging het om kwajongensstreken in de jaren vijftig. Deze kinderen zochten systematisch boomholtes af naar Eikelmuisen en 'v(f)issen of fluwijnen' (Steenmarters), om vervolgens de toegang weer dicht te stoppen.

De Eikelmuis in Kortessem: nu en later

De eerste selectie van mogelijke leefgebieden voor de Eikelmuis gebeurde aan de hand van luchtfoto's. De biotopen die als mogelijk leefgebied werden onderscheiden, zijn hoogstamboomgaarden, fruitbomenlanen, fruitplantages, gemengde bossen, houtkanten, parken, natuurlijke tuinen, populierenbossen en (kapvlakte-)struwelen. Tijdens 3 veldwerkdagen werden deze locaties één voor één bezocht en werd de kwaliteit van het leefgebied ingeschat.

Vooral in het zuiden van de gemeente zijn nog heel wat potentiële eikelmuishabitats te vinden.

Het 128 hectaren grote Bellevuebos is vooral interessant omdat het een aaneengesloten brok natuur vormt. Helaas zijn de meeste percelen niet optimaal ontwikkeld voor de Eikelmuis. Het aandeel oud bos met boomholtes is erg beperkt en de dichte aanplanten in stakenfase laten nauwelijks licht door, zodat er zich nog geen echte struiklaag

heeft gevormd. Op sommige plaatsen langs de bosranden groeit er vrij mooi struweel van onder andere Braam, Sleedoorn, Hondsröös, Meidoorn en Kardinaalsmuts, maar dit is nog erg beperkt. Vooral in het zuidelijke gedeelte vond men vroeger regelmatig Eikelmuisen in nestkasten, maar de jongste jaren blijft het onrustwekkend stil.

Wellicht zijn de valleien van Leerbeek en Mombeek van vitaal belang voor Eikelmuisen om zich tussen hun leefgebieden te verplaatsen.

De gehuchten Eggertingen, Hullertingen en Grimmertingen langs de Leerbeek zijn bezaaid met prachtige gemengde- en kersenhoogstamboomgaarden, vaak omgeven door hagen en grenzend aan rustieke bebouwing. De hoger gelegen delen langs het noordwesten van de vallei worden doorkruist met interessante holle wegen, maar vooral een oude, verwilderde kersenboomgaard, omringd door uitgegroeide meidoornkanten en grenzend aan het valleibos, trok als ideale eikelmuis habitat onze aandacht. Enkele weken na ons veldbezoek is deze 'verwaarloosde boomgaard' vol knoestige kerselaars en weelderige ondergroei helaas gekapt.

In de jaren zestig was het kasteelpark van Hoogveld hét leefgebied van de Eikelmuis en ook nu ziet het er nog zeer geschikt uit. Het vrij oude gemengde bos biedt voedsel, beschutting en schuilplaatsen en in de directe omgeving zijn er nog enkele mooie boomgaarden met dichte houtkanten.

Grenzend aan de dorpskernen van Wintershoven, Guigoven en Zammelen liggen ook nog prachtige potentiële eikelmuisgebieden. Vooral de omgeving van Zammelen is optimaal. In een van de nestkasten die de milieudienst hier in het kader van het GALS-project heeft opgehangen, vonden wij een mogelijk eikelmuisnest. Tijdens ons bezoek was het helaas niet bewoond. In het najaar zijn nog 15 extra kasten in het natuurreservaat opgehangen.

De hoogstamboomgaarden die nu het uitzicht van de Guigovense dorpskern sieren, worden bedreigd door uitbreidende nieuwbouwwijken. De laatste waarneming van Eikelmuis dateert hier uit het jaar 2000.

Natuurlijk mogen de boomgaarden van de Nationale Boomgaardenstichting niet ontbreken in een overzicht van geschikte eikelmuisbiotopen. De Enkelenberg in Wintershoven prijkt aan de top van de Kortessesemse eikelmuisgebieden. De boomgaard is erg gevarieerd, zowel qua fruitsoorten als leeftijd van de bomen. De geschoren meidoornhaag geeft de dieren de mogelijkheid om zich ongezien te verplaatsen en dan zijn er nog enkele zeer mooie houtkanten evenals mantel- en zoomvegetaties. Om het plaatje compleet te maken, grenst de boomgaard aan een van de weinige natuurlijke bossen die Kortessesem rijk is. Op de flanken van de Enkelenberg groeit namelijk een prachtig Essen-bronbos. Hier vinden de dieren niet alleen een schuilplaats, maar ze kunnen er bovendien een gevarieerde maaltijd van ongewervelden en bosvruchten verorberen. Tot nog toe hebben we hier helaas nog geen fruitratjes waargenomen. Hopelijk brengen de opgehangen nestkastjes snel een bevestiging van ons vermoeden.

De teloorgang van de Eikelmuis, en hoe het tijd te keren is

De Eikelmuis was vroeger een zeer algemene soort in het zuiden van Limburg, maar de overvloed van weleer is er nu niet meer. Verlies en degradatie van leefgebied en winterverblijfplaatsen zijn volgens ons

de belangrijkste oorzaak van de achteruitgang. Vooral hoogstamboomgaarden staan onder enorme druk. Het verdwijnen van een van de voornaamste eikelmuis habitats in Kortessesem is daarvan een schrijnend voorbeeld. Behoud en herstel van bestaande boomgaarden zijn cruciaal om de Eikelmuis en andere typische bewoners een duurzame toekomst te bieden. Nieuwe aanplanten kunnen op termijn de geleden verliezen enigszins compenseren. De voorkeur gaat daarbij uit naar zoveel mogelijk variatie, met zowel vroeg als laat rijpende rassen. Aangezien beschutting ook een belangrijke rol speelt, vormen hagen en houtkanten rondom de boomgaard een grote meerwaarde. Deze lijnvormige landschapselementen zijn sowieso een belangrijke wijkplaats voor Eikelmuisen. Ze vinden er voedsel en beschutting en gebruiken deze corridors om nieuwe leefgebieden te bereiken.

Ook in bossen is variatie het toverwoord. Oude bomen met voldoende holtes bieden een veilige nestplaats. Jong opgaand struweel langs bosranden en op open plekken is ideaal om te foerageren. In deze mantel- en zoomvegetaties leven heel veel ongewervelde dieren, die de Eikelmuis op haar menu heeft staan. Bovendien komen bomen en struiken er veel gemakkelijker tot vruchtzetting dan in een donker bos. Ten slotte vinden de fruitratjes in de dichte struiklaag voldoende beschutting tegen allerlei belagers.

De kennis om deze biotopen te beheren is voorhanden. Toch is een extra stimulans voor de beheerders welkom. Subsidies, landschapsteams, voorlichting, ... kunnen ervoor zorgen dat het areaal hoogstamboomgaarden weer uitbreidt en hagen weer deel gaan uitmaken van het landschap.

In de nabije omgeving van de mens hebben Eikelmuisen het steeds minder naar hun zin. Het verlies aan nestgelegenheid op zolders en in schuurtjes kan deels worden opgevangen met behulp van nestkasten en inbouwneststenen. Zonder natuurlijke tuinen hebben de dieratjes hier echter jammer genoeg weinig te zoeken. Inheemse vruchtdragende struiken en hoogstamboomgaarden misstaan in geen enkele woonomgeving en zijn ecologisch veel interessanter dan exotische en gecultiveerde exemplaren. Ook het feit dat sommige mensen knaagdieren hinderlijk vinden, is een groot obstakel. Nochtans wordt zelden schade gemeld en zijn er diervriendelijke oplossingen voor de meeste problemen. Selectieve verdelging gebeurt nagenoeg nooit, maar regelmatig worden Eikelmuisen het slachtoffer van de willekeurige bestrijding van ratten en muizen. Hier is een belangrijke taak weggelegd voor de overheid. De campagne 'Zonder is gezonder' is blijkbaar nog niet overal doorgedrongen, want in een groot deel van de Limburgse gemeentes krijgen de burgers zomaar rodenticiden mee bij de minste klachten over ratten of muizen. Informatie over preventie, alternatieve bestrijdingsmethoden en het herkennen van eikelmuis sporen kunnen hier een oplossing bieden.

Tot slot spelen ook de onnatuurlijk hoge dichtheden aan huiskatten de soort parten. Ook hier is voorlichting erg belangrijk. Kattebelletjes kunnen mogelijke prooidieren een voorsprong geven op hun belagers, maar beter nog worden katten 's nachts binnen gehouden.

Besluit

Hoewel de Eikelmuis recent nog op 18 plaatsen in Limburg is gesignaleerd, blijven de populaties inkrimpen. Verlies en degradatie van

leefgebied en winterverblijfplaatsen zijn volgens ons de belangrijkste oorzaak van de achteruitgang, naast andere factoren zoals de overvloed aan huiskatten en willekeurige knaagdierbestrijding. Hoopgevend is wel dat de natuurbehoudswereld deze situatie al jaren aankaart en dat er hier en daar ook werk gemaakt wordt van landschapsherstel, natuurlijke tuinen enzovoort. Maar het kan en moet nog beter. Als aalbare soort heeft de Eikelmuis heel wat troeven om mensen dichterbij de natuur te brengen. Thema's als habitatverlies en -versnippering kan de Eikelmuis bijvoorbeeld prima illustreren. Bovendien kan deze slaapmuis een paraplu-functie vervullen: hoogstamboomgaarden, kleine landschapselementen en bosranden, natuur rondom het huis, ... kunnen mee van de beheermaatregelen profiteren.

Verder is het cruciaal om de evolutie van de gekende populaties in de gaten te houden. Deze monitoring gebeurt het best met behulp van nestkasten. Daarnaast blijft het zinvol om zoveel mogelijk waarnemingen te blijven verzamelen. Alleen zo krijgen we een beter beeld van de situatie waarin de soort zich bevindt en kunnen we beter inschatten waar beheermaatregelen het best renderen of waar ze dringend nodig zijn. De website www.eikelmuis.be blijft operationeel om zoveel mogelijk nieuwe en ook oudere waarnemingen te blijven verzamelen. Daarnaast verlenen we advies en sensibiliseren we doelgroepen die met Eikelmuisen in aanraking kunnen komen. Wie meer wil weten over de oorzaken van de achteruitgang en de mogelijke beschermingsmaatregelen, kan het volledige rapport van het Limburgse eikelmuisproject erop nalezen (Cortens & Verbeyleen, 2007a).

Dankwoord

In de eerste plaats wensen wij de provincie Limburg en LIKONA te bedanken voor hun vertrouwen en financiële steun, evenals Luc Crèvecoeur en de andere leden van de stuurgroep. Dank ook aan alle gemeentebesturen die zo vriendelijk waren aan het project mee te werken, via publicatie van een oproep of het insturen van onze enquête. Pieter Jamaer en Paul Wagemans van de gemeente Kortesseem werkten enthousiast aan het GALS-project, dat voortreffelijk werd gecoacht door Inge Nevelsteen van het Regionaal Landschap Haspengouw & Voeren. Dank ook aan de Nationale Boomgaardenstichting en het Proefcentrum Fruit. Iris lauwaert was een belangrijke tussenpersoon bij de eerste contacten met de lokale Natuurpunt-afdelingen. Bob Vandendriessche nam een groot deel van het ontwerp van de folder voor zijn rekening en Emmanuel Desmet tekende een prachtig logo. Rollin Verlinde stelde kosteloos een van zijn geweldige foto's ter beschikking en ook tal van andere fotografen bezorgden ons relevant materiaal. Een verspreidingsonderzoek is natuurlijk waardeloos zonder de inzet van de tientallen vrijwilligers die de tijd namen om ons hun waarnemingen door te sturen of geholpen hebben bij het afnemen van interviews en het ophangen van de nestkasten.

Referenties

- CORTENS, J. & G. VERBEYLEEN, 2007a. Verspreiding en monitoring van en beschermingsmaatregelen voor de eikelmuis (*Eliomys quercinus*) in Limburg, met bijzondere aandacht voor Kortesseem. Rapport Natuur.studie 2007/11, Natuurpunt Studie (Zoogdierenwerkgroep) in samenwerking met Provincie Limburg/LIKONA, Mechelen, België.
- CORTENS, J. & G. VERBEYLEEN, 2007b. Verspreiding van en beschermingsmaatregelen voor de eikelmuis (*Eliomys quercinus*) in Vlaams-Brabant. Rapport Natuur.studie 2007/4, Natuurpunt Studie (Zoogdierenwerkgroep), Mechelen, België.
- CORTENS, J. & G. VERBEYLEEN, 2007c. Verspreiding van en inventarisatiemethodes en beschermingsmaatregelen voor de eikelmuis (*Eliomys quercinus*) in Oost-Vlaanderen. Rapport Natuur.studie 2007/8, Natuurpunt Studie (Zoogdierenwerkgroep), Mechelen, België.
- HOLSBECK, L., A. LEFEVRE, J. VAN GOMPEL & R. VANTORRE, 1986. Zoogdieren-Inventarisatie van Vlaanderen (1976-85). Bijdrage tot de kennis van het voorkomen en de verspreiding van de Zoogdieren in het Vlaamse en het Brusselse Gewest, België. Jeugdbond voor Natuurstudie en Milieubescherming, Gent, België.
- IUCN, 2007. European Mammal Assessment <http://ec.europa.eu/environment/nature/conservation/species/ema/species/eliomys-quercinus.htm>. Downloaded on 13 February 2008.
- NEVELSTEEN, I., J. CORTENS & P. BAERT, 2008. Actieplan Nr. 24: Kortesseem, eikelmuis. Provincie Limburg, EFRO Doelstellingen 2 -project, Gemeenten Adopteren Limburgse soorten. D/2007/5857/69, 105 pp.
- VERBEYLEEN, G., 2006. Verslag van de 6th International Conference on Dormice (Gliridae), Siedlce (Polen), 20-24 september 2005. Zoogdier 17(1): 25-27.
- VERKEM, S., J. DE MAESENEER, B. VANDENDRIESSCHE, G. VERBEYLEEN & S. YSKOUT, 2003. Zoogdieren in Vlaanderen. Ecologie en verspreiding van 1987 tot 2002. Natuurpunt Studie en JNM-Zoogdierenwerkgroep, Mechelen en Gent, België.
- WOODS, M., R. A. MCDONALD & S. HARRIS, 2003. Predation of Wildlife by Domestic Cats *Felis catus* in Great-Britain. Mammal Review 33: 174-188.

